Eduskunnan Tulevaisuusvaliokunnan kuuleminen 11.6.2021
2035Legitimacy-tutkimushankkeen lausunto

Kestävyysmurros arjessa: ihmisten osallistuminen, osaaminen, toivo, luovuus – erityisesti nuoret

Suomen Akatemian strategisen tutkimuksen neuvoston (STN) rahoittama 2035Legitimacy-hanke tutkii Suomen 2035 hiilineutraalisuustavoitteen hyväksyttävyyttä sekä sen yhteiskunnallisia vaikutuksia. Hiilineutraalisuustavoitetta ei voi ajaa väkisin läpi demokraattisessa hyvinvointivaltiossa, vaan se edellyttää laajamittaista yhteiskunnallista hyväksyttävyyttä sekä tukea eri toimijoiden (yksilöiden ja kansalaisyhteiskunnan, kotitalouksien ja yritysten) keskuudessa. Tavoitteemme on tunnistaa keinoja parantaa ilmastopolitiikan legitimiteettiä erityisesti kansalaisten näkökulmasta. Hankkeessa tutkitaan myös sitä, kuinka kansainvälisellä ja EU-tasolla tehtävät keskeiset ilmastopoliittiset päätökset vaikuttavat Suomen ilmastopolitiikkaan sekä miten ilmastotieteen keinoin Suomen hiilineutraalisuuspolitiikan ilmastovaikutuksia ja legitimiteetin rakentumista tutkitaan.

Tässä lausunnossa tarkastellaan kestävyysmurroksen arkeen kytkeytyviä teemoja 2035Legitimacy-hankkeen näkökulmasta. Lausunto nostaa tarkasteluun kansalaisten osallisuuden ja osallistumismahdollisuuksien merkityksen osana Agenda2030:n toimeenpanoa. 2035Legitimacy-hankkeen näkökulmasta tämä on teema, johon Suomen tulisi kestävän kehityksen tavoitteiden toimeenpanossa pureutua.

Kansalaisten osallisuuden ja osallistumismahdollisuuksien merkitys – kohti ilmastokansalaisuutta

Osallisuudesta ja osallistumismahdollisuuksista

Osallisuus ja vuorovaikutus ovat yksi Agenda2030:n toimeenpanon politiikkaperiaatteista. Tavoitteena on edistää osallisuutta ja uudenlaista vuorovaikutusta hallinnon ja kansalaisyhteiskunnan välillä niin, että osallisuus ja demokratia toimintatapana tuodaan keskeiseksi osaksi julkishallinnon toimintaa. Kestävyysmurros edellyttää, että yhteiskunnan uudistamiseen osallistuu tehokkaasti ja merkityksellisellä tavalla laaja joukko toimijoita yrityksistä yksityisiin toimijoihin. Selonteon mukaan yhteiskunnan uudistaminen ja tasa-arvon lisääminen on mahdollista vain vahvistamalla ihmisten luottamusta demokraattisen järjestelmämme toimintakykyyn. Hallitusohjelma peräänkuuluttaa uudenlaista vuorovaikutusta, joka merkitsee sekä ’ihmisten osallistumista julkisen

hallinnon toimintaan huomattavasti nykyistä vahvemmin että uusien vuorovaikutusmenetelmien etsimistä ja kokeilemista.'[1]

Kansalaisilla on merkittävä rooli osana kestävyysmurrosta ja siirtymisessä ilmastoneutraaliuteen. Suomessa asuvien ihmisten osallistumista ja osallisuutta kestävyysmurrokseen on tärkeää pyrkiä aktiivisesti edistämään uudenlaisilla keinoilla. Murroksen hyväksyttävyyden kannalta olennaista ei ole pelkästään kansalaisten kuuleminen ja periaatteelliset vaikutusmahdollisuudet, jotka ovat jo nyt hyvällä tasolla Suomessa. Tärkeää on myös se, miten kuulemisen kautta tiedoksi tulevat asiat huomioidaan päätöksenteossa ja tämän tekeminen nykyistä läpinäkyvämmäksi. Osallistumisen pitää myös olla vaikuttavaa. Nettipohjaisen kuulemisen helppous voi tuottaa suuren määrän tietoa asukkaiden ja kansalaisten ajatuksista, mutta tarvitaan myös välineitä tämän tiedon systemaattiseen käsittelyyn hallinnon sisällä.

Kuuleminen voi olla myös valikoivaa. Kaikilla ei ole samanlaisia mahdollisuuksia ja toimintakykyä päästä kertomaan mielipidettään. Tarvitaan erityistä huomiota heikommassa asemassa olevien osallisuuden vahvistamiseen. Esimerkiksi on tärkeää vahvistaa maahanmuuttajien ja vammaisten osallisuutta myös kestävyysmurrokseen liittyen.

Osallisuuden ja osallistumisen vahvistaminen ei voi perustua vain yksittäisiin kokeiluihin ja menetelmiin, vaan se vaatii kokonaisvaltaista otetta, jonka kautta varmistetaan, että erilaiset käytetyt menetelmät täydentävät toisiaan ja että niiden kautta tuotettu tieto tuodaan yhteen ja kytketään siihen taustaan, jossa tieto on tuotettu. Näin varmistetaan se, että osallistaminen on ollut laaja-alaista ja erilaisten kansalaisten näkemykset tulevat otetuksi huomioon päätöksenteossa.

Osallisuus kestävyysmurroksessa voidaan ymmärtää myös luonnon ja ympäristön osallisuutena. Kestävyysmurros voi toteutua vain, jos ympäristön hyvinvointi otetaan aktiivisesti huomioon kaikessa päätöksenteossa, ei ainoastaan ympäristön tilaan suoraan vaikuttavassa politiikassa. Tämän tukemiseksi ja mahdollistamiseksi tarvitaan uudenlaisia innovatiivisia ratkaisuja (esim. ympäristöasiainvaltuutettu). Osallisuus ei tarkoita pelkästään mahdollisuutta ilmaista näkemyksensä, vaan se tarkoittaa mahdollisuuksia toimia arjessa kestävän kehityksen edistämiseksi.

Kohti ilmastokansalaisuutta

Ilmastokansalaisuus on uudenlaista vuorovaikuttamista. *Ilmastokansalaisuuden käsitteeseen* liittyy olennaisesti mahdollisuudet vaikuttaa paitsi ilmastopolitiikan tekemiseen myös laajempi osallisuuden kokemus kestävyysmurrokseen liittyen sekä ymmärrys kestävyysmurroksen tarpeesta ja toiminnasta eri tasoilla. Ilmastokansalaisuus kuvaa kansalaisten osallistumismahdollisuuksia ja toimintavalmiuksia sekä ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi että siihen sopeutumiseksi.

Ilmastopolitiikan hyväksyttävyyteen ja oikeudenmukaisuuteen vaikuttavat kansalaisten mahdollisuudet saada tietoa, vaikuttaa ja osallistua ilmastopolitiikan prosesseihin. Ilmastokansalaisuutta tehdään arjessa yksin ja yhdessä esimerkiksi kulutusvalintojen,

[1] Hallitusohjelma, s. 11.

kansalaisaktivismin tai muun yhteisöllisen toiminnan kautta. Ilmastokansalaisuuden kautta voidaan vahvistaa myös esimerkiksi kulutus- ja tuotantotapojen kestävyyttä, sillä se lisää kansalaisten tietoisuutta kestävyysmurroksesta ja kestävistä elämäntavoista. Näitä mahdollisuuksia voidaan sekä tukea että rajoittaa oikeudellisilla instrumenteilla ja niiden tulkinnoilla.

Suomi on asettanut kunnianhimoisen hiilineutraalisuustavoitteen ja perustuslakimme takaa kaikille mahdollisuuden osallistua omaa elinympäristöä koskevaan päätöksentekoon. Käytännössä ilmastonäkökohdat voivat kuitenkin jäädä sivuosaan tai kokonaan vaille merkitystä oikeudellisissa ja hallinnollisissa prosesseissa, joissa päätetään esimerkiksi toimintojen ympäristöluvista. Suomessa ei ole kokemusta ilmasto-oikeudenkäynneistä, joita on enenevissä määrin alkanut esiintyä monissa muissa maissa. Parin viikon takainen ’Shell-tuomio’ on tuore esimerkki tällaisesta ilmasto-oikeudenkäynnistä. Suomessa on toistaiseksi epäselvää, voidaanko ilmastoasioita ja missä määrin käsitellä tuomioistuimissa. Myöskään nykyinen ilmastolaki ei tarjoa kansalaisille kattavasti mahdollisuuksia vaikuttaa ilmastopoliittiseen suunnitteluun ja lakiin perustuvien suunnitelmien ja tavoitteiden toteutumiseen.

Suomessa on tarvetta tarkastella ja uudistaa kansalaisten osallistumismahdollisuuksia ilmastopolitiikkaa koskeviin menettelyllisiin prosesseihin. On tarpeen tutkia sitä, kuinka kansalaisten rooli ilmastoasioissa toteutuu toisaalta ruohonjuuritasolla ja toisaalta eri hallinnon tasoilla uudenlaisen vuorovaikuttamisen näkökulmasta ja millaisia esteitä (oikeudellisia ja menettelyllisiä) voidaan tähän liittyen tunnistaa. Myös ilmastoasioiden oikeudellista merkitystä kansallisessa lainsäädännössä on pohdittava. Yksi 2035Legitimacy-hankkeen keskeisistä tehtävistä on pyrkiä tunnistamaan mahdollisuuksia vahvistaa kansalaisten tiedonsaantia ja osallistumismahdollisuuksia.

Osallisuus Agenda2030:n toimeenpanon politiikkaperiaatteena

Ilmastokansalaisuus, kansalaisten osallisuus ja osallistumismahdollisuudet kytkeytyvät useisiin kestävän kehityksen tavoitteisiin joko suoraan tai välillisesti. Vahvistamalla ilmastokansalaisuuden kokemusta ja sen ymmärtämistä voidaan vaikuttaa paitsi kansalaisten osallisuuteen ja osallistumismahdollisuuksiin myös edesauttaa Agenda2030:n toimeenpanoa Suomessa.

Osallistumismahdollisuuksia ja ilmastokansalaisuuden toteuttamista, myös Agenda2030:n toimeenpanossa, tukemaan tarvitaan ajantasaista lainsäädäntöä. Sen tulee varmistaa paitsi menettelylliset oikeudet ja velvollisuudet kansalaisille, yrityksille ja viranomaisille niin myös se, että relevantti aineellinen sääntely on ajantasaista ja mahdollistaa kestävän kehityksen mukaisen toiminnan laajasti yhteiskunnassa. Esimerkiksi yritysvastuulain kautta on mahdollista vaikuttaa ihmisoikeuksiin ja ympäristökysymyksiin Suomeen päätyvissä toimitusketjuissa, ja verolainsäädännöllä voidaan ohjata kestävää kehitystä tukeviin valintoihin.

Kestävän kehityksen tavoitteiden 10 (eriarvoisuuden vähentäminen) ja 13 (ilmastonmuutoksen torjuminen) välillä voi syntyä käytännön ristiriitoja. Esimerkiksi liikenteen vähähiilisyyssiirtymässä polttoaine- ja kuljetuskustannusten vaikutukset vaihtelevat eri toimialoilla ja Suomen eri alueilla. Osallisuus ja osallistuminen voi auttaa ehkäisemään ja ratkaisemaan ristiriitoja.

Seita Romppanen, erikoistutkija, Suomen ympäristökeskus
Antti Belinskij, professori, Suomen ympäristökeskus
Tuula Honkonen, yliopistonlehtori, Itä-Suomen yliopisto
Suvi Huttunen, yliopistonlehtori, Jyväskylän yliopisto
Anu Lähteenmäki-Uutela, Suomen ympäristökeskus